

Introducere în geopolitică

Prof. univ. dr. Silviu Neguț
REI – ASE, București

What is merely defined as Geopolitics? Is it a new discipline? Is it a reinvention of the international analysis of conflicts, relationships among states, or wars? Is it a multidisciplinary approach of international relations? The answer is not a simple one, not only because the answer to all the questions is a positive one, but also because there is still no consensus as to what the limits of Geopolitics should be. The word Geopolitics was first introduced by Rudolf Kjellen, and then used by the Friederich Ratzel at the beginning of the XXth century. Geopolitics has encountered severe obstacles throughout its process of definition. It was denigrated after World War Two as it was associated with the Third Reich. The last decades of the XXth century have brought a renaissance of the concept. This article proposes a methodological approach to Geopolitics as it will focus on a few 'classical' definitions, pundits and thinkers that have brought the most important added value to the concept, and events related to Geopolitics.

Key words: *geopolitics, geo-strategy, international relations*

La întrebarea ce este Geopolitica, răspunsurile diferă: de la știință sau disciplină științifică la teorie, doctrină sau numai metodă.

Denis Touret, de exemplu, specialist francez în drept internațional, o definește ca fiind o știință: „Geopolitica este știința umană, realistă, care are ca obiectiv să determine, dincolo de aparențe, care sunt caracteristicile obiective ale geografiei fizice și umane care condiționează deciziile strategice ale actorilor internaționali din viața ideologică, politică și economică mondială”(1). La fel și geograful Yves Lacoste: „Geopolitica are ca obiect descrierea și explicarea rivalităților de putere privind teritoriile, rivalitățile naționale”(2). Tot știință o consideră și geopoliticianul american Ladis Kristof, unul dintre primii analiști care au încercat reabilitarea domeniului: ”Geopolitica... are în centrul atenției fenomenele politice și încearcă să le dea o interpretare geografică și, totodată, studiază aspectele geo-

grafice ale acestor fenomene”(3). De altfel L. Kristof este primul analist american care a pledat pentru revenirea la termenul de Geopolitică, începând cu studiul său din 1960. Acest lucru i s-a părut prematur unui veteran al studiilor politice americane, Norman Pounds, autor al unei lucrări de referință în domeniu, intitulată *Political Geography*, în care afirmă, în ediția din 1969: „Dacă această carte este Geografie Politică sau Geopolitică, numai cititorii vor putea răspunde. Reînvierea termenului de Geopolitică de către Kristof este, probabil, prematură și va rămâne așa atâta vreme cât multă lume asociază termenul cu inumană politică a celui de-al Treilea Reich”(4).

Un alt american, P.O. Sullivan, consideră însă că „geopolitica este o disciplină universitară care studiază geografia relațiilor dintre deținătorii puterii, fie că sunt șefi de state, fie organizații transnaționale”(5).

În schimb, literatura socio-politică din țările comuniste, inclusiv din România, după modelul sovietic a considerat Geopolitica fie o teorie („Teorie care, exagerând o serie de teze ale determinismului geografic și ale antropogeografiei privitoare la istoria și la filozofia culturii, a pretins că politica unui stat ar fi determinată de situația sa geografică. Geopolitica justifică politica de expansiune și agresiune și propagă deschis militarismul și colonialismul ...”) (6), fie o doctrină („Doctrină social-politică neștiințifică, retrogradă, apărută către sfârșitul sec. XIX ... care, în explicarea fenomenelor sociale și politice, atribuie un rol primordial factorilor geografici și demografici, interpretați în mod denaturat, în spiritul teoriei expansioniste a spațiului vital și al rasișmului”) (7).

Alți analiști, între care Hervé Coutau-Bégarie, o apreciază a fi doar o metodă: „Geopolitica sau geostrategia nu există nici ca substanță, nici ca esență, deoarece acești doi termeni nu acoperă o realitate; geopolitica și geostrategia nu reprezintă decât o modalitate de abordare a acesteia. Într-adevăr, este vorba despre o *metodă* (subl. noastră), despre un mod de raționament; nu se poate deci afirma că un anumit eveniment aparține geopoliticii; în schimb se poate afirma că un anumit eveniment sau un anumit fapt poate fi interpretat în termeni ce țin de geopolitică și geostrategie” (8).

Având în vedere domeniile implicate și suportul necesar pentru a explica fenomenele ce incumbă Geopoliticii, consider că Geopolitica este, în fapt, o disciplină științifică interdisciplinară, la granița dintre Geografie, Istorie, Știința Politică și Științele Sociale, care stabilește relația dintre evenimentele politice și spațiul geografic, precum și distribuția puterii pe Glob.

Iată alte câteva definiții sau numai aprecieri privind Geopolitica:

- americanul H. Weigert (9): „... aplicarea principiilor geografice ... în jocul dorinței de putere”;

- britanica Eva Taylor (10): „... geografie politică încărcată de emoție și, ca urmare, cuprinzând, implicit ori explicit, o chemare la acțiune”;

- britanicul P. Taylor (11): „Limbajul curent distinge Geopolitica ca fiind disciplina ce tratează rivalitatea între două mari puteri (puteri centrale sau puteri emergente din semi-periferie) și imperialismul ca dominație exercitată de Statele puternice (ale centrului) asupra Statelor slabe (de la periferie)... În spațiu, Geopolitica este asociată relațiilor Est-Vest și imperialismului relațiilor Nord-Sud”.

- italianul Carlo Jean (12): „Geopolitica este o reflecție, un sistem de raționament, este o conceptualizare a spațiului, nu numai fizică (fizico-geografică, *n.n.*), ci și umană și, în același timp, multidimensională, care precede și care este finalizată prin individualizarea intereselor naționale și a marilor alegeri/decizii politice într-o lume care s-a transformat rapid și care este pe cale de a deveni mai globală și mai frământată, mai dornică de reguli și de o ordine mai puțin incertă și conflictuală, în care evoluția fenomenelor este accelerată dacă viteza de răspuns nu este la fel de ridicată”.

- francezul Paul Claval (13): „Geopolitica ia în considerare totalitatea preocupărilor actorilor prezenți pe scena internațională, fie că este vorba despre politicieni, diplomați, militari, de organizații nonguvernamentale sau de opinia publică. Ea este interesată de calculele unora sau altora și de ceea ce îi împinge să acționeze. Este sensibilă la ceea ce, în planurile protagoniștilor, reflectă eterogenitatea spațiului, condițiile naturale, istoria, reli-

gia, diversitatea etnică. Este interesată de obiectivele ce vizează cooperarea sau des-tinderea relațiilor, dar și de utilizarea for-ței sau de jocurile viclene”.

- Francezul Christian Daudel (14): „... geopolitica se construiește deschizându-se, înainte de toate, proble-maticilor «contemporane» și de «amploa-re mondială»...: cele având legături cu po-litica statelor și cu influențele reciproce, cu dreptul internațional, cu relațiile di-plomate, cu securitatea și apărarea, cu raporturile de putere în lume. Este vorba, de asemenea, de studiul acțiunii diferitelor organisme internaționale (...), urmărindu-se ceea ce s-ar putea numi «regulile jocului» aplicate la spațiu, în as-pectele lor cantitative și calitative: juris-dicția internațională (delimitări de suvera-nitate teritorială, tema permanentă a fron-tierelor), modalitățile de trecere și de cir-culație în lume (strâmtori, arhipelaguri, survolarea teritoriului), reglementări di-verse, eventual de opinii, atitudini și comportări (pacte de neagresiune, tratate de asistență, acorduri militare, alianțe di-plomate, restricții de deplasare, diferen-de de frontieră, litigii istorice)”.

- Ion Conea (15): „Dar tocmai aceasta este, prin excelență, ceva ce nu-mim – sau ceea ce trebuie să numim: ge-opolitică, adică viața politică planetară condiționată și explicată prin geografie”.

- Sergiu Tămaș (16): „... analiza geo-politică oferă temeuri pentru o interpre-tare ce poate fundamenta strategii adec-vate în raport cu oportunitățile sau ame-nințările ce privesc un stat”.

Întemeietor al Geopoliticii este con-siderat a fi geograful german Friederich Ratzel (1844-1904), deși el a folosit ter-menul de *Geografie Politică* (Politische Geographie), în titlul lucrării omonime, publicate în 1897, în care vorbește, prin-tre altele, despre, spațiu vital (*Lebensraum*),

„stat ca organism biologic” și despre „ho-tarele naturale ale statului”. A fost scoasă în evidență și criticată îndeosebi următoa-rea apreciere a lui Ratzel, care ar denota funcția politico-ideologică a concepției sale: „Cu cât se întreprind mai multe acți-uni îndreptate spre exterior, cu atât se re-duc fricțiunile interne. Spațiul nou în care un popor prinde rădăcini este ca un izvor din care se reîmprospătează sentimentul național” (17). Cel care folosește însă pentru prima dată termenul de Geopoliti-că (mai întâi într-o conferință, în 1989, apoi în scris, un an mai târziu, în lucrarea „Introducere în Geografia Suediei”) este suedezul Rudolf Kjellén (1864-1922), ju-rist și om politic, concepția sa, puternic inspirată de opera lui Ratzel, fiind pe larg prezentată în cartea, purtând un titlu foar-te sugestiv, „Statul ca formă de viață” (1917), în care susține că Geopolitica este „știința despre stat ca o creație spațială”, ca „un organism geografic”.

Geopolitica va cunoaște, însă, o dezvoltare deosebită în Germania inter-belică, grație îndeosebi lui Karl Hansfofer (1869-1946), geograf ca formație, ofițer de carieră, primul profesor de Geopoliti-că (la Universitatea din München, unde va creia o adevărată școală în domeniu, cu reprezentanți precum Otto Maull, Erich Obst, Richard Hennig, Albrecht Haushofer ș.a., ultimul fiind fiul său) și întemeietorul celei dintâi reviste în do-meniu (*Zeitschrift für Geopolitik/Revista de Geopolitică*, 1924-1944). Principala sa lu-crare, „Granițele în determinarea lor geo-grafică și politică” (1921), precum și alte studii ale școlii create de el, vor fi specu-late din plin de Adolf Hitler pentru a-și justifica expansiunea teritorială sub pre-textul neconcordanței care ar exista între granițele politice ale Germaniei și spațiul necesar populației dinlăuntrul acestor granițe.

Pentru perioada de început a Geopoliticii se impun încă două mari personalități anglo-saxone, cu teorii total opuse, respectiv americanul Alfred Thayer Mahan (1840-1914) și britanicul Halford J. MacKinder (1861-1947).

A. Mahan, amiral al flotei americane, va lansa *teoria puterii maritime*, în principala sa lucrare, „*The Interest of America in Sea Power*” / *Interesul Americii în stăpânirea mărilor* (cum a fost tradusă în alte limbi), publicată în 1897. El susține că va stăpâni lumea statul care va controla și stăpâni mărilor și oceanele lumii, sugerând și mijloacele care permit atingerea supremației: crearea de puncte de sprijin – porturi, baze militare; poziții solide în strâmtoni și pe căile maritime comerciale; să dispună de o flotă maritimă prezentă peste tot și capabilă să transporte rapid mărfuri și oameni în punctele strategice. Mahan, care a contribuit la ieșirea Statelor Unite din izolarea impusă de Doctrina Monroe (1823), este considerat primul profet al supremației americane în lume.

În contrast cu Mahan, H. MacKinder, profesor de Geografie la Universitatea Oxford și director al nu mai puțin faimoasei London School of Economics and Political Science, lansează *teoria puterii terestre* (sau a *heartland*-ului, cum mai este cunoscută), în lucrarea *The Geographical Pivot of History* / *Pivotalul geografic al istoriei* (1904). El aprecia că statul care stăpânește *heartland*-ul (inima Lumii), domină Eurasia (cea mai mare masă de uscat a planetei), iar cel care domină Eurasia, domină Lumea. MacKinder a și numit acel stat: Rusia, care, aprecia el, este protejată de o centură de obstacole naturale.

În replică la „*heartland*-ul” lui MacKinder, geopoliticianul american Nicholas John Spykman (1893-1948) lansează *teoria rimland*-ului, respectiv „bor-

dura maritimă” sau „*inelul*” format de țările cu ieșire la mare, care înconjoară din cele mai multe părți „*heartland*-ul” continental, constituind o zonă intermediară între acesta și mărilor periferice. Așadar „*pivotalul*” nu mai este Rusia, ci Rimlandul („*inelul*” din jurul acesteia). El modifică, astfel, formula lui MacKinder afirmând: „Cine domină Rimlandul, domină Eurasia. Cine domină Eurasia, ține în mâinile sale destinul lumii” (18).

După al doilea război mondial și până la căderea regimurilor comuniste din Europa de Est, Geopolitica a fost total interzisă, datorită conotațiilor negative dobândite în Germania nazistă, în mod paradoxal termenul nefiind utilizat, cu rare excepții (dar numai din anii '80), nici în literatura occidentală. În ciuda faptului că termenul se vedea necesar, așa cum a semnalat, încă în 1960, americanul de origine română Ladis Kristof: „Termenul de Geopolitică a dobândit o sinistă conotație. El implică o distorsiune și o utilizare greșită a factorilor geografici în interesul politicii naționale agresive. Aceasta este o nefericire întrucât el este un termen bun și noi avem nevoie de o noțiune care să acopere studiile de geografie orientate spre politică” (19).

Geopolitica a revenit în atenție după evenimentele din Europa de Est, din anii 1989-1991, la început grație nu atât oamenilor de știință, cât mass-mediei, care a descoperit în conceptele geopolitice (putere – mare putere – superputere, sfere de influență – sfere de interes, zonă geopolitică, punct geostrategic, conflictualitate, panism etc.) un punct de sprijin extrem de important în explicarea a ceea ce se întâmplă în lume. La aceasta a contribuit însă și o serie de fenomene din ultimul deceniu al secolului XX:

- după aproape o jumătate de secol de «război rece» (conflictul între

Vest/țările dezvoltate și Est/țările comuniste), când se părea că a apărut „dezghețul”, omenirea a intrat într-o nouă stare – «pacea rece» (suspiciunea și contrapunerea unor mari puteri mai vechi – S.U.A., în principal – altora mai noi, în refacere, precum Rusia, sau în ascensiune, cazul Chinei);

- lumea bipolară (Vest-Est/S.U.A.-U.R.S.S.) a devenit, pentru o vreme, unipolară (S.U.A. – unica superputere, hegemonul mondial), dar cu tendința de a deveni multipolară (numărul pionilor/actorilor mondiali fiind variabil – fie superputeri, fie blocuri regionale);

- sferele de influență, ce au dominat lumea o vreme atât de îndelungată, n-au dispărut, așa cum se credea, odată cu căderea „cortinei de fier”, doar că marile puteri au căutat și aplicat noi modalități de împărțire și stăpânire a lumii;

- conflictele, care de asemenea păreau a fi de domeniul trecutului, nu numai că n-au încetat, ci s-au accentuat și diversificat.

Înainte de evenimentele din anii 1989-1991, revenirea Geopoliticii s-a făcut, totuși, simțită, îndeosebi în Franța, ducând, între timp, la constituirea celei mai puternice școli geopolitice actuale, cu reprezentanți cum sunt, în afara celor menționați (Yves Lacoste, Denis Touret, Hervé Coutau-Bégarie), Paul Claval, Michel Foucher, François Thual, Pascal Lorot, Aymeric Chauprade, Pascal Boniface, Christian Daudel, Philippe Moreau-Defarges, Ignacio Ramonet ș.a. Revenirea prefixului „geo” este un fenomen cu totul remarcabil al anilor '80 – remarcă un geopolitician francez (20). Și continuă: „din 1950 până în 1975 nu a fost publicată nici o lucrare al cărei titlu să facă referință la geopolitică sau geostrategie, nici măcar în abundența producție strategică americană. Abia la începutul

anilor '80, asistăm la creșterea în forță a geopoliticii, urmată îndeaproape de geostrategie”. Asistăm, de altfel, la o proliferare a neologismelor cu prefixul „geo”: geoistorie, geopsihologie, geomarketing etc.

Același analist apreciază că revenirea în forță a Geopoliticii are la bază două motive:

- a) declinul ideologiilor în general și al marxismului, în special, care nu mai puteau oferi explicații credibile ale evenimentelor (marxismul, de pildă, se cantona în „lupta de clasă”);

- b) trăim într-o lume foarte complexă, în care totul este complicat, în care imaginile sunt distorsionate și, ca urmare, este nevoie de o anumită logică pentru a le descifra. În aceeași ordine de idei, Hervé Coutau-Bégarie vorbește de „bulversarea extraordinară a sistemului internațional” și de „remarcabila dilatare a sistemului internațional și a sistemului strategic”. „Pentru prima dată în secolul al XX-lea lumea a devenit un ansamblu unic, iar sistemul internațional s-a lărgit cuprinzând toată planeta. Eforturile marilor fondatori ai acestei discipline (Geopolitica – n.n.) au vizat deci considerarea lumii în totalitatea sa, ceea ce era ceva cu totul nou: cum să concepi că ceea ce se întâmplă în prezent în Extremul Orient poate avea un impact pe termen lung în celelalte părți ale lumii”.

În spiritul acestei ultime motivații, un alt analist francez, François Thual, susține că, printre altele, Geopolitica ne învață să descifrăm actualitatea. Și anume, în cazul unui eveniment (tensiune, criză, conflict, război, negocieri), trebuie să știm să punem întrebările cele mai potrivite:

- cine ce vrea?
- cu cine?
- cum?
- de ce?

Ca urmare, „trebuie indentificați actorii, analizate motivațiile lor, descrise intențiile lor, reperate alianțele în curs de formare sau, din contră, alianțele pe cale de destrămare, la nivel local, regional, continental sau internațional” (21).

Potrivit lui Paul Claval (22), Geopolitica acționează în trei direcții:

1. construiește tabloul forțelor prezente pe o scenă dată, a celor ce decid utilizarea lor, și a curentelor sau factorilor care le influențează;
2. reperează țințele profunde ale actorilor și explorează filosofii sau ideologiile pe care le legitimează;
3. arată modul în care mijloacele fiecăruia sunt aplicate prin geostrategii concepute pentru a se apropia de scopurile fixate, ținând cont de reacțiile previzibile ale celorlalți protagoniști.

Note:

1. Denis Touret, *Eléments de Géopolitique: puissance*, pagina web.
2. Yves Lacoste, *Dictionnaire de Géopolitique*, Edition Flammarion, Paris, 1993.
3. Ladis Kristof, *The Origin and Evolution of Geopolitics*, in „The Journal of Conflict Resolution”, march 1960, vol. IV, p. 15-51
4. Norman Pounds, în *Introduction din Political Geography*, Second Edition, McGraw, New York, 1972.
5. P. O’Sullivan, *Geopolitics*, St. Martin’s Press, New York, 1986.
6. *** *Dicționar de Filozofie*, Editura Politică, București, 1978.
7. *** *Dicționar Politic*, Editura Politică, București, 1975.
8. Hervé Coutau-Bégarie, *Géopolitique-Géostratégie*,

http://www2.tvt.fr/fmes/Fonds_documentaire/Coutau_begarie_1195.htm.

9. Hans Weigert, *Generals and Geographers*, Oxford University Press, New York, 1942.
10. Eva G.R. Taylor, *Geography and Air Age*, London, 1949.
11. Peter J. Taylor, *Political Geography*, Longman, London, 1989. Geograful britanic este, alături de francezul Yves Lacoste, unul dintre primii oameni de știință care au pledat pentru reconsiderarea Geopoliticii.
12. Carlo Jean, *Geopolitica*, Editori Laterza, Roma – Bari, 1995.
13. Paul Claval, *Geopolitică și geostrategie. Gândirea politică, spațiul și teritoriul în secolul al XX-lea*, Editura Corint, București, 2001.
14. Christian Daudel, *Geografie, Geopolitică și Geostrategie: termeni în schimbare*, în „Geopolitica”, vol. I, Editura Glasul Bucovinei, Iași, 1994, pag. 301.
15. Ion Conea, *Geopolitica – o știință nouă*, în „Geopolitica”, vol. I, Editura Glasul Bucovinei, Iași, 1994, pag. 62.
16. Sergiu Tămaș, *Geopolitica: O Abordare prospectivă*, Editura Noua Alternativă, București, 1995, pag. 61.
17. Ionel Nicu Sava, *Școala geopolitică germană*, Editura Info-Team, București, 1997.
18. Nycholas Spykman, *America’s Strategy in World Politics. The United States and the Balance of Power*, Harcourt, New York, 1942.
19. Ladis Kristof, op. cit.
20. Hervé Coutau-Bégarie, op.cit.
21. François Thual, *Méthods de la Géopolitique*, Iris, Elipses, 1996.
22. Paul Claval, op.cit

